

18.1

Diskussioner mellem en stoisk og peripatetisk filosof med Favorinus som dommer; de diskuterede, hvor stor betydning dyden havde i at skabe et lykkeligt liv, og hvor stor indflydelse der var fra de ting, man kalder 'ydre'.

1 Blandt Favorinus' venner var der i Rom to filosoffer, der ikke var helt ukendte. Den ene af dem var tilhænger af den peripatetiske skole, den anden af den stoiske.

2 Jeg var med engang, da de begge med skarpsindighed og iver argumenterede for deres synspunkter, og vi alle var i Ostia sammen med Favorinus. 3 Vi spadserede langs med stranden i begyndelsen af sommeren, da det var ved at blive aften.

4 Og her mente stoikeren, at det lykkelige liv for menneskene alene kunne skabes ved sindets dyder, og at den største elendighed kun kunne opstå ved ondskab, også selv om alle de goder, som man kalder legemlige og ydre, skulle mangle for dyderne, men eksistere for ondskaben. 5 I modsætning til ham indrømmede peripatetikeren ganske vist, at det ulykkelige liv alene skyldtes laster i sindet og ondskab, men han troede ikke, at fortrinnet alene var tilstrækkeligt til at opfylde alle dele af det lykkelige liv, eftersom både førlighed og legemlig sundhed, et hæderligt udseende, formue, et godt ry og de øvrige goder for legemet og fra skæbnen forekom at være nødvendige til at fuldende det lykkelige liv.

6 På dette sted protesterede stoikeren, og som om den anden fremlagde to forskellige ting, undrede han sig over, at når nu ondskab og dyder var to modsætninger, og at også det ulykkelige og det lykkelige liv var modsætninger, 7 så bevarede han ikke i begge en modsætnings kraft og natur, og mente, at ondskab alene var tilstrækkeligt til at skabe et ulykkeligt liv, men til at frembringe et lykkeligt liv var dyderne ikke nok. 8 Han blev ved med at sige, at der var en modstrid, og at det ikke passede sammen, at den, som fastholdt, at livet på ingen måde kunne blive lykkeligt, hvis alene dyderne var væk, også erklærede, at livet ikke kunne blive lykkeligt, når kun dyderne var til stede, og at den ære, han gav og havde for dyder, der var til stede, den ville han fjerne fra de dyder, der bad om den og var til stede.

Aulus Gellius, Attiske nætter 18. bog

9 Så sagde peripatetikerens ved Hercules ganske vittigt: "Jeg beder dig om at være venlig at svare, om du mener, at der stadig er en amfor med vin, hvis der bliver taget en congius¹ af den?"

10 "Nej," svarede den anden, "man kan ikke tale om en amfor vin, når der mangler en congius!"

11 Da peripatetikerens havde hørt det, sagde han: "Følgelig vil én congius burde siges at skabe en amfor, eftersom der ikke er en amfor vin, når der mangler en congius, men når den kommer til, er der en amfor. Men hvis det er absurd at sige, at en amfor skabes ved blot én congius, så er det lige så absurd at sige, at det lykkelige liv bliver til blot ved én af dyderne, eftersom det lykkelige liv aldrig kan eksistere, hvis dyderne er væk."

12 Så kiggede Favorinus på peripatetikerens og sagde: "Dette ordkløveri, som du anvendte om en congius vin, er fremsat i litteraturen; men, som du ved, bør det mere anses for en morsom sofisme end som et ordentligt og tilsvarende argument.

13 Når der mangler en congius, bevirker den, at der ikke er en amfor med det rette mål; men når den kommer til og bliver tilføjet, så skaber den ikke en amfor helt alene, men fuldender den. 14 Men dyderne er, som disse siger, ikke et tillæg eller et supplement, men er alene af samme værdi som det lykkelige liv, og derfor skaber de alene det lykkelige liv, når de er til stede."

15 Begge fremførte til forsvar for sin egen mening disse og andre noget mindre og knudrede argumenter, mens Favorinus var dommer. 16 Da det første lys i natten viste sig, og mørket blev tættere, fulgte vi Favorinus hen til det hus, han boede i, hvorpå vi gik hver til sit.

18.2

Hvilken slags diskussioner, vi havde under Saturnaliefesten i Athen; nogle underholdende sofisterier og gåder.

1. En 1/8 af en amfor ~ 3,25 liter.

Aulus Gellius, Attiske nætter 18. bog

1 Vi tilbragte saturnalierne i Athen ganske muntert, men med måde, ikke som et udtryk siger, 'for at afslappe vores sind' – for Musonius siger,² at afslappelse er det samme som at miste – men ved at underholde det en smule og ved at adsprede det ved muntre og pæne charmerende samtaler. 2 Vi plejede at komme til det samme måltid, og vi var ganske mange romere, der var kommet til Grækenland, og som dyrkede de samme forelæsninger og de samme lærere. 3 Den, som efter tur sørgede for et beskedent måltid, udsatte som præmie for at besvare et spørgsmål en bog af en gammel forfatter på græsk eller latin og en krans flettet af laurbær og fremlagde lige så mange spørgsmål, som vi var gæster her; når han havde nævnt dem alle, bestemte en lodtrækning emnet og rækkefølgen blandt talerne. 4 Et rigtigt besvaret spørgsmål udløste følgelig en krans som præmie; hvis det ikke blev besvaret rigtigt, gik det videre til den, der fulgte efter ham i lodtrækningen, og dette blev fastholdt på samme måde gennem hele kredsen. 5 Hvis ingen kunne klare spørgsmålet, indviedes kransen til den gud, hvis fest det var. 6 Der blev stillet spørgsmål af følgende art: Enten en sætning af en gammel digter, der var dunkel på en morsom måde og ikke gjorde nogen ubehagelig til mode, eller en undersøgelse af tidlig historie eller en korrektion af en filosofisk grundsætning, der er blevet fortolket forkert, eller en løsning på en sofistisk fælde eller en udforskning af et uventet og sjældent ord eller en meget besynderlig tid i et ellers tydeligt verbum.

7 Således husker jeg, at der for nylig blev stillet syv spørgsmål, blandt hvilke den første var en fortolkning af disse vers, som befinder sig i Quintus Ennius' *Satirer*, hvori ét ord optræder i flere forskellige betydninger på en sirlig måde. Her er versene:

*Nam qui lepide postulat alterum frustrari,
quem frustratur, frustra eum dicti frustra esse;
nam qui sese frustrari quem frustra sentit,
qui frustratur is frustrast, si non ille est frustra.*

2. Musonios fr. 52 Hense.

"Den, der nemlig for sjov forsøger at bedrage en anden, siger grundløst, at den, han bedrager, er bedraget; den, som mærker uden grund at blive bedraget, han bedrages ikke, det gør han, der bedrager." ³

8 Det andet spørgsmål, der blev stillet, var, hvordan man skulle forstå og fortolke, hvad Platon i den stat, han grundlagde i sine værker, mente med, at "kvindene skulle være fælles", ⁴ og at han som præmie for tapre mænd og fremragende krigere udsatte kys af drenge og piger. 9 For det tredje blev der spurgt om, i hvilke ord der var snyd i et sofistisk spørgsmål, og hvordan man kunne foretage en sondring og forklare det: "Hvad du ikke har mistet, har du; du har ikke mistet horn: Derfor har du horn." Et andet sofisteri: "Hvad jeg er, det er du ikke; jeg er et menneske: Derfor er du ikke et menneske." 10 Det blev ligeledes spurgt, hvilken løsning der var på denne sofisme: "Når jeg lyver og siger, at jeg lyver, lyver jeg da, eller siger jeg sandheden?" 11 Derefter blev der stillet dette spørgsmål, hvorfor patricierne plejede at skiftes til at være værter under de megalensiske lege, mens plebejerne gjorde det under de cerealiske lege. 12 Herefter blev der stillet et spørgsmål om verbet *verant*, der betyder *vera dicunt* ('siger sandheden'): Hvem af de gamle digtere har brugt det? 13 Det sjette spørgsmål drejede sig, om hvilken slags plante *asfodelen* var, som Hesiod har brugt i dette vers:

"Daarer, som kunne ei see, at det Halve er meer end det Hele,
Samt hvilket kosteligt Liv Asphodeller og Malver kan yde!" ⁵

3. Ennius, *Saturae* 59-62 Vahlen (trochæiske trimetre).

4. Platon, *Staten* 5. bog, 457c.

5. Hesiod, *Værker og Dage* 40-1, overs. Simon Meisling 1827, 7.

Aulus Gellius, Attiske nætter 18. bog

Og hvad mener Hesiod, når han siger, at det halve er mer end det hele?⁶ 14 Det sidste spørgsmål, der blev stillet, var: Hvilken tid er *scripserim*, *legerim* og *vernerim* – fortid eller fremtid eller begge dele.⁷

15 Da dette var blevet fremlagt i den nævnte rækkefølge og diskuteret og forklaret af dem, lodtrækningen havde udpeget, fik vi alle en bogpræmie og en krans undtagen for det ene spørgsmål, der drejede sig om *verant*. 16 Ingen kunne nemlig huske, at det var blevet brugt af Quintus Ennius i tredje bog af *Årbøgerne* i følgende vers:

"Når spåmænd beregner levetid, taler de sandhed (*verant*)?"⁸

Kransen for dette spørgsmål blev følgelig givet til Saturnus, der var gud for festen.

18.3

Taleren Aischines sagde i den tale, hvori han anklagede Timarchos for utugt, hvad lakedaimonerne havde besluttet om det glimrende forslag, som var fremsat af en yderst ussel person.

1 Aischines, der måske var den skarpeste og klogeste af de talere, som fejrede triumfer på athenernes folkeforsamling, siger i den strenge og hadefulde og giftige tale, hvormed han rettede en alvorlig og tydelig anklage mod Timarchos for usædelighed, at lakedaimonerne engang fik et fint og berømmeligt råd af en mand, der var en fremtrædende borger hos dem og et godt stykke oppe i årene.⁹

-
6. Hesiod mener, at et enkelt liv er bedst. Han havde delt arven fra faderen med sin bror Perses, men denne fik med rettens hjælp det hele. Da han dog havde mistet det hele, måtte Hesiod træde hjælpende til.
 7. Det kan være begge dele (*perfektum konjunktiv* eller *futurum exactum*) afhængig af sammenhængen.
 8. Ennius, *Annales* 380 Vahlen (ufuldstændigt daktylisk heksameter).
 9. Jf. Aischines, *Mod Timarchos* 180.

Aulus Gellius, *Attiske nætter* 18. bog

2 "Det lakedaimonske folk," sagde han, "diskuterede, hvad der var nyttigt og hæderligt i en sag af største vigtighed for staten. 3 Da rejste der sig en mand for at give sin mening til kende; det var en person, der var berygtet for umoralitet i sit tidligere liv, men virkelig fremragende med sin veltalende tungefærdighed. 4 Det råd, han gav, og den linje, han forsøgte at overtale dem til at følge, blev hørt og godkendt af samtlige, og i overensstemmelse med mandens mening skulle man til at udstede et dekret i folkets navn. 5 Nu var der én af de ledende borgere, som lakedaimonerne så op til som dommere og læremestre i statens politik i kraft af den respekt, der blev vist deres alder og værdighed, der oprørt og vred sprang op og sagde: 'Lakedaimonere, hvilken grund eller hvilket håb vil der dog være om, at denne by og denne stat kan være sikker og uovervindelig længere, hvis vi anvender mennesker af sådan en livsførelse som rådgivere? Selv hvis dette forslag er retskaffent og hæderligt, vil jeg bede jer om, at vi ikke finder os i, at det bliver vanæret ved kontakten med en så umoralsk forslagstiller!'

6 Da han havde sagt dette, udvalgte han en mand, der udmærkede sig frem for andre ved sin tapperhed og retfærdighed, men uden de store talegaver, og han bad ham med alles accept og forlangende at fremsætte det samme forslag, som den veltalende mand var kommet med, så godt han kunne, for at folket, uden at den tidligere taler blev nævnt, kunne træffe en beslutning og udstede et dekret alene i hans navn, som havde fremsat forslaget igen. 7 Og som den kloge gamle mand havde foreslået, sådan skete det. 8 På den måde blev det gode forslag bevaret, men forslagstilleren blev udskiftet."

18.4

Sulpicius Apollinaris gjorde nar ad en mand, der forkyndte, at han var den eneste, der forstod Sallusts historieværk, ved at spørge ham, hvad følgende ord hos Sallust betød: incertum, stolidior an vanior.

1 Da jeg allerede var en ung mand i Rom og havde udskiftet min barndoms *toga praetexta* og på det tidspunkt selv søgte efter nogle tilforladelige lærere, befandt jeg mig ved et tilfælde hos boghandlerne i Sandalmagergaden på et tidspunkt, hvor Sulpicius Apollinaris, der i min tid var den mest lærde, stod og gjorde nar ad en mand, der var fuld af pral over sin læsning af Sallust, og Sulpicius gjorde ham

til grin ved den art af vittig ironi, som Sokrates anvendte over for sofistene. 2 Da manden nemlig sagde, at han var den eneste, der kunne læse og fortolke Sallust, og forkyndte, at han ikke blot opdagede overfladen og udseendet af sætningerne, men også trængte dybt ind i hans ords blod og marv, erklærede Apollinaris, at han omfavnede ham og hilste ham med ærbødighed for hans lærdoms skyld, og sagde: "Min bedste lærer, du kommer nu som svaret på mine bønner med blod og marv fra Sallusts ord. 3 Jeg fik nemlig i går det spørgsmål, hvad meningen var med de ord, Sallust skrev om Gnaeus Lentulus i fjerde bog af sin *Historie*, hvor han siger, at det var uvist, om han var mere dum end upålidelig."

4 Han citerede derefter selve ordene, som de stod skrevet hos Sallust: "Men Gnaeus Lentulus, hans kollega, med tilnavnet Clodianus, som var af adelig byrd – det er fuldstændigt uvist, om han var mere dum end upålidelig (*perincertum stolidior an vanior*) – fremsatte et lovforslag om at opkræve de penge, som Sulla havde eftergivet køberne af ejendom."¹⁰ 5 Apollinaris forsikrede derfor, at han ikke havde kunnet besvare spørgsmålet, hvad der var meningen med *vanior*, og hvad der var meningen med *stolidior*, eftersom Sallust syntes at have skilt ordene ad og opstillet dem som modsætninger, som om de betød noget, der var helt forskelligt, og ikke betegnede den samme fejl, og af den grund bad han manden om at belære ham med begge ords betydning og oprindelse. 6 Med et grin og en grimasse demonstrerede denne, at han både fandt sagen, der blev spurgt om, og spørgeren foragtelig: "Jeg plejer som sagt at udforske og fremskaffe marv og blod fra gamle og sjældne ord, ikke dem, der er almindeligt brugte og slidte. Den mand er jo mere dum og mere upålidelig end Gnaeus Lentulus, som ikke ved, at *vanitas* og *stoliditas* betegner den samme dumhed."

7 Så snart han havde sagt det, forlod han os midt i samtalen og begyndte at gå væk. 8 Derpå holdt vi fast på ham og pressede ham, og især Apollinaris bad ham forklare mere fyldigt og klart om forskellen på ordene, eller hvis han foretrak det, ligheden mellem dem, og ikke at afvise nogen, der ønskede at lære. 9 Han forstod nu, at der blev gjort grin med ham, undskyldte sig med et ærinde og gik sin vej.

10. Sallust, *Historia* 4 fr. 1 Maurenbrecher.

Aulus Gellius, *Attiske nætter* 18. bog

10 Vi lærte senere af Apollinaris, at *vani* egentlig blev brugt, ikke som man plejer at sige, om uforstandige eller åndssvage eller tåbelige mennesker, men som de lærdeste i gamle dage havde sagt, om de løgnagtige og bedrageriske og dem, der med den største snuhed opfandt letfærdige og tomme ting i stedet for alvorlige og sande; de, der blev kaldt *stolidi*, var ikke så meget dumme og uforstandige som afskyelige og besværlige og ubehagelige, det som grækerne kalder *mochtheroí* og *fortikoí*. 11 Etymologien for disse ord og oprindelsen til dem, sagde han, fandtes i Nigidianske værker.¹¹

Jeg har nedskrevet de ord, jeg har søgt efter og fundet, med eksempler på deres oprindelige mening, for at jeg kunne indføje dem i disse natlige noter, og jeg mener, at jeg allerede har indføjet dem i mine studier et andet sted.¹²

18.5

Quintus Ennius har i den syvende bog af sine Årbøger skrevet quadrupes eques og ikke quadrupes ecus, som mange læser.

1 Sammen med taleren Antonius Iulianus, ved Hercules en god mand, hvis veltalenhed stod i fuldt flor, tilbragte vi, flere unge mennesker, der var hans venner, sommerferien i Puteoli, hvor vi syslede med underholdning og morskab ved en mere tiltalende litteratur og ved fornøjelser, der var ærbare og hæderlige. 2 På dette tidspunkt fik Iulianus besked om, at en oplæser, en ikke ulærd mand, der besad en ganske smuk og klangfuld stemme, ville læse op for folk i teatret af Ennius' *Årbøger*. 3 "Lad os gå," sagde Iulianus, "for at høre denne *ennianist*, hvem han så er!" Det var nemlig det navn, han ønskede at blive kaldt med.

4 Da vi havde fundet ham læse op under høje tilråb – han stod og læste op af syvende bog af Ennius' *Årbøger* – hørte vi ham først recitere disse vers fejlagtigt:

*Denique vi magna quadrupes ecus atque elephantii
proiciunt sese.*

11. Nigidius fr. 45 Swoboda.

12. Nemlig i 8.14 (som desværre ikke er overleveret).

Aulus Gellius, *Attiske nætter* 18. bog

"Derpå med største kraft styrter firfodshesten (*quadrupes ecus*) sig fremad samt elefanten."¹³

Da han havde læst nogle få vers mere op, forlod han teatret under alles højlydte bifald.

5 Mens Iulianus gik ud af teatret, sagde han: "Hvad mener I om denne oplæser og hans 'firfodshest'? Det var nemlig sådan, han læste op:

*Denique vi magna quadrupes ecus atque elephantii
proiciunt sese.*

6 Mon I tror, at hvis han havde haft en lærer og fortolker, der var noget værd, at han så ville have sagt *quadrupes ecus* og ikke *quadrupes eques*, hvilket ingen, der holder af ældre litteratur, har tvivlet om, at Ennius skrev og efterlod sådan?"

7 Da flere af de tilstedeværende hver især sagde, at de havde læst *quadrupes ecus* hos deres lærer, og undrede sig over, hvad en *quadrupes eques* kunne være, sagde Iulianus: "Jeg ville ønske, at I, mine bedste unge venner, havde læst Quintus Ennius lige så omhyggeligt som Publius Vergilius, som efterlignede dette vers i sit *Landbrugsdigt* og satte *eques* ind i stedet for *equus* i følgende vers:

'De pelethronske lapither lod hestene gå i kredsgang,
siddende højt på ryggen, og de lærte hesten (*eques*) at springe
hen over jord under våben og kaste benene fremad.'¹⁴

På dette sted kan *eques* ikke opfattes som noget andet end *equus*, med mindre man da er alt for spidsfindig på en dum og upassende facon; 8 der er nemlig mange, der i gamle dage kaldte både manden, der sad på en hest, og hesten, som

13. Ennius, *Annales* 232-3 Vahlen (daktyliske heksametre).

14. Vergil, *Georgica* 3.115-17 (*eques* fortolkes normalt som 'rytter').

Aulus Gellius, Attiske nætter 18. bog

han sad på, for *eques*. 9 Ydermere blev ordet *equitare* ('at ride'), hvilket er afledt af *eques*, brugt både om manden, der rider en hest, og om hesten, der går under en mand. 10 Lucilius, der havde fuld kontrol over det latinske sprog, siger *ecum equitare* i følgende vers:

'Dette, hvormed vi ser, at denne hest løber og rider (*equitare*),
hermed den rider og løber: Med øjnene ser vi den ride;
følgelig rider den også med øjne.¹⁵

11 Men jeg var ikke tilfreds med disse eksempler, og for at jeg ikke skulle have en tiltro, der var forvirret og tvivlsom, men ren og klar, nemlig om Ennius havde skrevet *ecus* eller *eques*, købte jeg under store anstrengelser og for en høj pris blot for at undersøge ét vers en kopi af høj og ærværdig alder, som næsten med 100% sikkerhed var blevet gennemrettet af Lampadius hånd,¹⁶ og jeg fandt, at der stod *eques*, ikke *ecus* i det pågældende vers."

12 Dette fik vi forklaret af Iulianus dengang tillige med meget andet både med lærdom og venlighed.¹⁷

18.6

Aelius Melissus skrev i den bog, som han gav titlen Særegne udtryk, og som han ved udgivelsen sagde, var et overflødighedshorn, ting, som aldrig skulle have været sagt, når han siger, at matrona og mater familias betyder noget forskelligt – det er fuldstændigt ubegrundet.

1 Aelius Melissus besad i min tid førstepladsen i Rom blandt filologerne; men i sine skrifter var der mere pral og sofisteri end arbejde. 2 Bortset fra adskillige andre værker forfattede han en bog, som på udgivelsestidspunktet syntes at være af en navnkundig lærdom. 3 Titlen på bogen var af den største tillokkelse til at

15. Lucilius 1284-6 Marx (daktyliske heksametre).

16. Octavius Lampadio fr. 1 Funaioli.

17. E. Norden, *Ennius und Vergilius*, Leipzig und Berlin 1915, 129f.

Aulus Gellius, Attiske nætter 18. bog

læse den; den hed nemlig *Særegne udtryk*. Hvem ville da tro, at han talte korrekt og præcist, med mindre han havde lært de særegne udtryk hos Melissus?

4 Et citat fra denne bog: "En *matrona* ('gift kone') er en kvinde, der kun har født én gang, mens hun, der har født flere gange, hedder en *mater familias* ('familie-moder'); ligesom et svin, der har født én gang, kaldes *porcetra*, hvis det er flere gange, *scrofa*." 5 Om Melissus selv har udtænkt dette her om en *matrona* og om en *mater familias* og har gættet, eller det har stået hos en anden forfatter, han har læst, kan kun en spåmand afgøre. 6 Vedrørende *porcetra* har han bestemt en op-havsmand i Pomponius i en farce, der bærer denne titel; 7 men at en kvinde blev kaldt *matrona*, hvis hun kun havde født én gang, og *mater familias*, hvis hun havde gjort det flere gange, kan ikke bekræftes ved nogen forfatters autoritet. 8 Det er nemlig langt mere sandsynligt, hvad kyndige fortolkere af gamle udtryk har berettet, at man bruger *matrona* korrekt om den kvinde, som er gået ind i et ægteskab med en mand, så længe hun forbliver i denne stand, også selv om der ikke er født nogle børn, og at det er afledt af benævnelsen *mater* ('mor'), som hun endnu ikke havde opnået, men som hun havde håb og forventning om at opnå, og hvoraf også selve ordet *matrimonium* ('ægteskab') kommer, 9 mens man kun anvender ordet *mater familias* om den kvinde, som er i sin ægtemands hånd og besiddelse eller i hånden og besiddelsen på den person, hendes ægtemand er underkastet, eftersom hun ikke blot er kommet ind i et ægteskab, men også ind i ægtemandens familie og i stillingen som hans arving.

18.7

På hvilken måde Favorinus behandlede en besværlig person, der stillede spørgsmål om ords tvetydighed; hvor mange betydninger har contio?

1 Domitius, en lærd mand og berømt som filolog i byen Rom, havde fået tilnavnet *Galningen*, eftersom han af natur var ret så umedgørlig og gnaven, og da min ven Favorinus tilfældigt havde mødt ham ved templet for Carmentis, og jeg fulgtes med Favorinus, sagde denne: "Kære mester, sig mig, har jeg taget fejl, ved at oversætte *demegoria* ('tale til folket') til *contio* på latin?"¹⁸ Jeg er nemlig i tvivl, og jeg

18. Hvilket er korrekt nok.

spørger, om nogen blandt dem, der i gamle dage har talt mere udsøgt, har brugt ordet *contio* om ord og tale."

3 Så svarede Domitius med i et temmelig uvenligt tonefald og med et bistert udtryk i ansigtet: "Der er overhovedet ikke noget håb tilbage, når også I berømmede filosoffer ikke bekymrer jer om andet end ord og autoriteterne for ord. Men jeg skal sende dig en bog, hvori du kan finde det, du leder efter. Som filolog søger jeg indsigt i liv og sæder, men I filosoffer er rene liglagener, for nu at bruge Catos udtryk;¹⁹ I samler nemlig glosarer og småord, afskyelige og indholdsløse og værdiløse sager ligesom de klagesange, man hyrer koner til. Bare alle vi mennesker dog var stumme! Så ville uærligheden mangle sit redskab!"

4 Da vi var skiltes, sagde Favorinus: "Vi har mødt denne mand på et uheldigt tidspunkt. Det var jo tydeligt, at han var vanvittig. I skal dog vide," fortsatte han, "at denne stødende opførsel, som kaldes melankoli, ikke rammer små og foragtelige sind, men det er næsten en lidelse for helte, og de siger for det meste sandheden dristigt, men uden respekt for tidspunkt eller mådehold. Hvad mener I f. eks. om det, han sagde nu om filosoffer? Hvis Antisthenes eller Diogenes havde sagt det, ville det så ikke værdigt til at blive husket?"

5 Domitius sendte faktisk kort efter Favorinus den bog, han havde lovet – jeg tror, den var skrevet af Verrius Flaccus²⁰ – og her stod der med relation til det, spørgsmålet gik ud på: Ordet *senatus* kan siges både om et sted og om personer, *civitas* både om et sted og en by og rettigheder for alle og en mængde af mennesker, *tribus* og *decuriae* både om et sted og rettigheder og mennesker, mens *contio* har tre betydninger: 6 Stedet og tribunen, hvorfra ordene siges, ligesom Marcus Tullius siger i den tale, 7 der hedder *Mod Quintus Metellus*: 'Jeg trådte op på tribunen (*contionem*), og folket samledes.'²¹ 8 Det kan også betyde en forsamling af folket, der står ved siden af, sådan som samme Marcus Tullius siger i *Taleren*: 'Jeg har ofte set hele forsamlinger (*contiones*) bryde ud i bifald, når ordene fik den rig-

19. Cato fr. inc. 19 Jordan.

20. Verrius Flaccus fr. 31 Funaioli.

21. Cicero, *Contra contionem Q. Metelli* fr. 4 Orelli.

Aulus Gellius, *Attiske nætter* 18. bog

tige rytme. For ørerne forventer, at ordene binder sætningens tankeindhold sammen.²² Endelig kan det betyde selve den tale, som holdes for folket.

Der var ikke givet eksempler i denne bog. Men jeg har senere på Favorinus' anmodning fundet dokumenteret alle disse betydninger både hos Cicero, som jeg nævnte før, og hos de mest udsøgte forfattere fra ældre tid; 9 det, han især var interesseret i, nemlig at *contio* kunne bruges om ord og tale, påviste jeg ved titlen på en tulliansk bog, der hed *Mod Quintus Metellus' tale (contionem)*, som virkelig ikke betyder noget andet end det, som blev sagt af Metellus i hans tale.

18.8

Homoiotéleuta og homoióptota og den slags, som anses for at pynte stilen, er tåbelige og barnlige, hvilket man også kan se af Lucilius' vers.

1 Hvor tåbelige og unyttige og barnlige *homoiotéleuta* ('ord med samme endelse'), *isokatálekta* ('ord med samme lyd'), *párisa* ('ord af samme længde') og *homoióptota* ('ord i samme kasus') og resten af den slags delikatesser er, som bruges umådeholdent og stinkende af de der folk uden smag, der ønsker at fremstå som isokratikere, viser Lucilius ved Hercules på den vittigste måde i femte bog af sine *Satirer*. 2 For da han har beklaget sig til en ven, fordi denne ikke har besøgt ham, da han lå syg, tilføjer han muntert:

"Hvordan jeg har jeg, det vil jeg fortælle, skønt du ej spørger, siden jeg stadig er mellem den skare, der ej er den største blandt alle mennesker ***²³

At du ønskede ham død, som du ikke ville besøge, da du det skyldte. Men hvis 'ikke ville' og 'skyldte' ikke morer dig særligt, da det er kunstløst og isokratisk, samtidig med det er dumt og helt og aldeles barnagtigt,

22. Cicero, *Orator* 168, overs. Jacob Isager 1982, 139.

23. Lakune (den største skare er de døde).

så vil jeg ikke spille min tid, for det er jo dig!"²⁴

18.9

Hvad betyder hos Marcus Cato ordet insecenda? Man bør snarere skrive insecenda end insequenda, hvilket de fleste mener.

1 I en gammel bog, hvori befandt sig Marcus Catos tale *Om Ptolemaios mod Thermus*, stod der følgende: "Men hvis han har gjort alt svingagtigt, hvis han har begået alt på grund af grådighed og penge, bør han også straffes for afskyelige forbrydelser, som vi aldrig har hørt tale om eller læst om."²⁵ ***

2 Det spørgsmål blev rejst, hvad *insecanda* betød. Blandt dem, der var til stede, var der en fuser og en anden, der havde forstand på litteratur, det vil sige én, der var skolelærer, og én, der var lærd. Disse to var indbyrdes uenige. 3 Filologen fastholdt, at man skulle skrive *insequenda*: "Man bør skrive *insequenda* og ikke *insecenda*, eftersom *insequens* betyder *** og det er traditionen, at *inseque* er det samme som 'fortsæt', og sådan står det hos Ennius i følgende vers:

'Fortsæt (*inseque*), muse, beret om romernes dåd, som blev udført af generaler, da de førte an i krig mod kong Filip.'²⁶

4 Den anden, der var mere lærd, erklærede, at der ikke var nogen fejl, men at det stod korrekt og rigtigt, og at man skulle have tiltro til Velius Longus, en ikke ulærd mand, som i en kommentar, *Om brugen af gamle udtryk*, havde skrevet, at der hos Ennius ikke skulle stå *inseque*, men *insece*; derfor kaldte man i gamle dage *narrationes* ('fortællinger') for *insectiones*; han sagde også, at Varro havde forklaret dette vers fra Plautus' *Brødrene Menaechmus*:

"Det Hele forekommer mig som en Drøm."²⁷

24. Lucilius, *Saturae* 5, 181-8 Marx (daktyliske heksametre).

25. Cato, *De Ptolemaeo contra Thermum* fr. 177 Malcovati.

26. Ennius, *Annales* 326-7 Vahlen (daktyliske heksametre).

Aulus Gellius, *Attiske nætter* 18. bog

Det gjorde han sådan: "De skal ikke fortælles mere, end hvis de havde været drømme."²⁸ Dette var deres diskussion.

5 Jeg tror, at både Marcus Cato skrev *insecnda* og Quintus Ennius *insece* uden bogstavet *u*. Jeg er nemlig i biblioteket i Patrai²⁹ stødt på en virkelig gammel bog af Livius Andronicus med titlen *Odyseen*, og her var dette ord i første linje stavet uden bogstavet *u*:

"Fortæl (*insece*) du mig, camena, om den kloge mand."³⁰

Det er lavet på basis af Homers vers:

"Muse, fortæl mig om manden, den aldrig forlegne."³¹

6 Jeg nærer således tiltro til en bog, der er så gammel og pålidelig. For at det plautinske vers indeholder udtrykket *sectius quam somnia* ('anderledes end drømme'), giver ikke vægt til det modsatte argument. 7 Selv om folk i gamle dage har sagt ikke *inseque*, men *insece*, fordi (tror jeg) det var blidere og lettere, synes dog ordet at have den samme betydning. 8 For både *sequo* og *sequor* ('følger') og ligeledes *secta* ('grundsætning') og *sectio* ('deling') adskiller sig ved brug; men for den, der har undersøgt dem tilbundsgående, er oprindelsen og meningen den samme.³²

9 Lærere og fortolkere af græske ord som:

"Muse, fortæl (*énnepe*) mig om manden."

27. Plautus, *Menaechmi* 1047, overs. J. Th. Jensen 1913, 53 (trochæisk septenar).

28. Varro (tilsyneladende ikke udgivet).

29. Jeppe Tønsberg, *Offentlige biblioteker i Romerriget*, København 1976, 86f.

30. Livius Andronicus, *Odyssæia* fr. 1 Morel (saturnisk metrum).

31. Homer, *Odyseen* 1.1, overs. Otto Steen Due 2002, 7.

32. *Secta* afledes af *sequor* ('følger'), mens *sectio* afledes af *seco* ('skærer').

Og:

"Sig (*éspete*) mig nu, Muser,"³³

siger, at disse ord udtrykker, hvad der på latin siges med *inseque*; 10 i det førstnævnte er *n* blevet fordoblet, i det sidstnævnte er der sket en ændring til *s*. Også ordet *épe*, som betyder ord eller vers, siger de, kommer af intet andet end *apó tú hépesthai kaí tú eipeín*, det vil sige fra 'følge' og 'sige.' 11 Af den samme grund har vore forfædre kaldt fortællinger og taler for *insectiones*.

18.10

Man tager fejl, hvis man ved undersøgelsen af et feberanfald tror, at man mærker pulsen i venerne og ikke i pulsåren.

1 Midt i den varmeste sommerperiode havde jeg trukket mig tilbage til senatoren Herodes' landsted, som ligger i Attika på et sted, der hedder Kefisia, og hvor der er masser af vand og lunde og skove. 2 Her var jeg gået i seng med et anfald af diarré og en galoperende feber. 3 Da filosofen Calvenus Taurus og nogle af hans elever var taget fra Athen for at besøge mig, var en lokal læge, der sad ved min seng, begyndt at fortælle Taurus, hvor dårligt jeg havde det, og hvordan feberen artede sig, og med hvilke intervaller den kom og gik. 4 I løbet af samtalen, da han bemærkede, at jeg havde det bedre, sagde han til Taurus: "Det kan du selv indse, hvis du føler på hans vene."

5 Da de lærde mænd, som var sammen med Taurus, var stødt på denne uvidenhed i hans ordvalg, fordi han havde sagt vene i stedet for pulsåre, og anså hans medicinske værdi for lig nul og demonstrerede dette ved at mumle og ved deres minespil, sagde Taurus ganske mildt, som han plejede: "Vi er sikre på, min gode mand, at du ikke er uvidende om, hvad der er en vene, og hvad der er en pulsåre; at venerne i kraft af sig selv er ubevægelige og kun undersøges for at årelade, mens pulsårerne ved sine bevægelser og slag viser feberanfaldenes beskaffenhed og om-

33. Homer, *Iliaden* 2.484 etc., overs. Otto Steen Due 1999, 45.

Aulus Gellius, Attiske nætter 18. bog

fang; 6 men som jeg ser det, har du udtrykt dig mere i almindeligheder end ukyndigt: Det er ikke dig alene, men også andre, jeg på samme måde har hørt begå en fejl, når de siger vene i stedet for pulsåre. 7 Sørg nu for, at vi oplever dig med større evner for at helbrede end udtrykke dig i ord, og gør nu med gudernes velvilige hjælp dit til, at denne mand bliver rask og sund så hurtigt som muligt."

8 Da jeg senere huskede denne kritik af lægen, mente jeg, at det ikke blot for en læge var flovt, men også for andre frie og kultiverede mænd, at de ikke engang havde kendskab til det, der har relation til viden om vore legemer, for det er jo ikke særlig dybt og skjult, og naturen har lagt det tydeligt frem for alles øjne, så vi kan passe på vort helbred; af den grund har jeg i min fritid befattet mig en smule med medicinske værker, som jeg mente, var velegnede til at oplyse mig, og fra disse mener jeg at have lært ikke bare mange ting, der vedrører menneskelivet, men også om vener og pulsårer, nemlig dette: 9 En vene er en beholder, som lægerne kalder et kar, for blod, der er blandet og forenet med livsånden, og hvori der er mere blod og mindre livsånde; pulsåren er en beholder for livsånden, der er blandet og forenet med blodet, og hvori der er mere livsånde og mindre blod; 10 pulsen er en bevægelses forøgelse og formindskelse i hjertet og i pulsåren, og den er naturlig og uafhængig af viljen. 11 Hos de gamle græske medicinske forfattere er den defineret sådan: "Pulsen er en uvilkårlig udvidelse og sammentrækning af pulsåren og hjertet."

18.11

Nogle ord fra digte af Furius Antias, som blev kritiseret tåbeligt af Caesellius Vindex; citat af det digt, hvori ordene står.

1 Jeg er ved Hercules slet ikke enig med filologen Caesellius Vindex, selv om han efter min mening på ingen måde er en ulærd mand. 2 Men det er dog frækt og tåbeligt, når han har skrevet, at den gamle digter Furius har skæmmet det latinske sprog med orddannelser, som ikke forekommer mig at afvige fra poetisk frihed eller er så hæslige eller ubehagelige at fremsige og udtale, som visse andre hårde og stinkende nydannelser hos berømte digtere.

Aulus Gellius, *Attiske nætter* 18. bog

3 Det, Caesellius kritiserer af furiansk, er dette: Han har brugt ordet *lutescere* ('formudre') om jord, der bliver til mudder (*lutum*), *noctescere* ('fornatte') om mørke, der bliver til nat (*nox*), *virescere* ('få kræfter') om at komme til kræfter (*vires*), når vinden kruser det blå hav og får det til at skinne, har han brugt udtrykket *purpurat* ('farver med purpur'), og *opulescere* ('forriges') om at blive rig (*opulentus*).³⁴

4 Jeg citerer her versene fra det furianske digt, hvori ordene forekommer:

"Verden beskylles med blod, og den hule jordbund formudres.
Alting bliver fornattet ved mørket i kulsorte tåger.
Tapperhed vokser på ny, og modet af såret får kræfter.
Ligesom en vandfugl flyver flåden henover havet,
Eurus'es ånde farver de grønne bølger med purpur.
Herved kunne de på deres fædres jorder forriges."³⁵

18.12

Vore forfædre havde for skik at ændre passive verber til aktive.

1 Det blev også betragtet som en art elegance, når man skulle skrive en tekst, at sætte aktive verber i stedet for passive og derefter det stik modsatte. 2 Iuventius siger i en komedie:

"Om min kappe stråler eller er beskidt (*maculet*), gør ingenting."³⁶

Mon ikke dette er langt mere tiltalende og indtagende, end hvis han havde sagt *maculetur*? 3 Plautus siger på tilsvarende måde:

34. Af disse ord er *lutescere* også brugt hos landbrugsforfatteren Columella, *notescere* findes kun hos Furius, *virescere* findes bl. a. hos Lucretius, Vergil og Ovid, *purpurat* findes også hos Martial, mens *opulescere* kun optræder hos Furius.

35. Furius 1-6 Morel (daktyliske heksametre).

36. Iuventius 5 Ribbeck (trochæisk tetrameter).

Aulus Gellius, *Attiske nætter* 18. bog

"Hvad så? – Se, kappen rynker (*rugat*), jeg er ikke pænt klædt på!"³⁷

4 På samme måde siger Plautus *pulveret* ikke om det, der fylder med støv, men selv er fyldt med støv:

"Gå ud nu, Davus, sprøjt med vand, for denne indgang skal vær' ren.

Min Venus kommer, her må ikke være støv (*pulveret*)."³⁸

5 I *Æselkomedien* siger han også *contemples* i stedet for *contempleris*:

"Betragt (*contemples*) mit hoved, dersom du vil sørge for dit eget vel."³⁹

6 Gnaeus Gellius siger i *Årbøgerne*: "Da stormen havde lagt sig (*sedavit*), ofrede Atherbal en tyr."⁴⁰ 7 Marcus Cato i *Begyndelsen*: "Til det samme sted kom mange fremmede fra landet. Derved forøgedes (*auxit*) deres formue."⁴¹ 8 Varro skrev i værket *Om det latinske sprog*, som er tilegnet Marcellus: "I det første ord fastholdes betoningerne som *gravis*, som de har været, de øvrige ændrer sig (*mutant*)."⁴² Han siger elegant *mutant* i stedet for *mutantur*. 9 Det samme udtryk kan også synes at være blevet sagt af den samme Varro i syvende bog af *Guddommelige forhold*: "Hvilken forskel der er (*quid mutet*) på to kongedøtre, kan man se hos Antigone og Tullia."⁴³ 10 Passive verbalformer i stedet for aktive kan findes hos næsten alle tidlige forfattere. Her er et par eksempler, som jeg kan huske: *muneror te* ('giver dig gaver') i stedet for *munero*, *significor* ('tilkendegiver') i stedet for *significo*, *sacrificor* ('ofrer') i stedet for *sacrifico*, *adsentior* ('samtykker') i stedet

37. Plautus fr. 145 Lindsay (jambisk septenar).

38. Plautus fr. 146-7 Lindsay (jambisk tetrameter + jambisk trimeter).

39. Plautus, *Asinaria* 538 (jambisk tetrameter, Lindsay siger troch. sept.).

40. Gellius, *Annales* fr. 30 Peter.

41. Cato, *Origines* 1 fr. 20 Schröder.

42. Varro, *De lingua latina* fr. 85 Goetz et Scholl.

43. Varro, *Antiquitates rerum divinarum* 7 fr. 1 p. cxlv Merkel.

Aulus Gellius, *Attiske nætter* 18. bog

for *adsentio*, *faeneror* ('driver åger') i stedet for *faenero*, *pigneror* ('tager som pant') i stedet for *pignero* og flere andre af denne type, som vil blive noteret, når jeg møder dem under min læsning.

18.13

Hvordan filosofen Diogenes gjorde gengæld, da han blev stillet på prøve af en dialektiker med uforskammet sofisteri.

1 Under saturnalierne i Athen morede vi os med et sjovt, men anstændigt terningspil på følgende måde: 2 Når flere af os, der havde de samme interesser, havde mødtes på tidspunktet for et bad, diskuterede vi den form for ordkløveri, som kaldes *sofismer*, og dem kastede hver især frem, som om det var ankelknogler⁴⁴ eller terninger. 3 Præmien for at besvare et spørgsmål eller straffen for ikke rigtigt at have forstået det var en sesterts. 4 Når pengene blev samlet sammen, som om de var blevet vundet ved et terningspil, blev der arrangeret en lille middag for alle os, som havde deltaget i denne leg. 5 Spørgsmålene var omtrent af følgende art, selv om man på latin ikke kan udtrykke det tilstrækkeligt elegant, ja nærmest lidt kluntet: "Hvad der er sne, det er ikke hagl; sne er hvid: Derfor er hagl ikke hvid." Et andet tilsvarende eksempel: "Hvad der er et menneske, det er ikke en hest; et menneske er et dyr: Derfor er en hest ikke et dyr." 6 Den, der blev kaldt frem ved et terningekast til at forklare og tilbagevise sofismen, skulle altså sige, i hvilken del og i hvilket ord snyderiet var, og hvad man ikke skulle medgive og indrømme; hvis han ikke havde svaret, blev han idømt en bøde på en sesterts. Denne bøde gik til middagen.

7 Jeg har lyst til at fortælle, hvor fint Diogenes gengældte en sofisme af den type, jeg netop har omtalt, da den blev fremlagt med henblik på at fornærme ham af en vis dialektiker fra Platons skole. 8 Da dialektikeren nemlig havde spurgt ham: "Hvad jeg er, det er du vel ikke?", og Diogenes havde nikked, og den anden tilføjede: "Men jeg er et menneske!", og da han også havde givet sin tilslutning til det, og dialektikeren havde konkluderet: "Derfor er du ikke noget menneske!", sagde Dio-

44. Brugtes som terninger.

Aulus Gellius, Attiske nætter 18. bog

genes: "Dette er jo falsk, og hvis du ønsker, at den skal være sand, skal du begynde med mig!"

18.14

Hvilket tal er hemiolios og epitritos? De ord har vore landsmænd ikke haft let ved at oversætte til latin.

1 Der findes visse talstørrelser, som grækerne har nogle særlige navne for, men som ikke kendes på latin. 2 Men de, som har skrevet på latin om tal, har brugt de græske betegnelser og har ikke ønsket at skabe vores egne, eftersom det ville have været absurd. 3 Hvilket navn kunne man nemlig have givet til *hemiolios* eller *epitritos*? 4 Ved *hemiolios* forstår man det, som rummer et helt tal plus det halve, som f. eks. tre over for to, femten over for ti og tredive over for tyve; 5 ved *epitritos* forstår man det, som rummer et helt tal plus en tredjedel, som f. eks. fire over for tre, tolv over for ni og fyrre over for tredive. 6 At notere sig disse og huske dem har ikke forekommet mig uinteressant, eftersom visse meget spidsfindige årsager, som findes hos filosofiske forfattere, ikke kan opfattes, med mindre man kender betegnelserne på disse størrelser.

18.15

Marcus Varro har i det heroiske versemål observeret en ting, som kræver en virkelig minutios undersøgelse.

1 Metrikere har gjort opmærksom på, at i de lange vers, som kaldes heksametre, og ligeledes i senarer, kan de to første fødder og ligeledes de to sidste hver især bestå af hele ord, mens de to midterste næppe nogen sinde kan det, men de består altid af ord, der enten er delt eller blandet og sammensat. 2 Marcus Varro har i sit værk *Videnskaber* skrevet,⁴⁵ at han har bemærket, at i et heksameter sluttede den femte halvfod altid et ord, og at de første fem halvfødder havde en lige så stor betydning som de sidste syv, og han udtalte, at det skete med en vis geometrisk plan.

45. Varro, *Disciplinae* fr. 116 Goetz et Schoell.